

ISSN 1822-6817

Žemaičių saulutė

2021 08 27 / PENKTADIENIS

KULTŪROS LAIKRAŠTIS

NR. 8 (840)

Kęstutis VAITKUS

Jurgis Ambraziejus Pabrėža – žymusis žemaičių botanikas

Garsusis žemaičių botanikas, pranciškonas pamokslininkas ir sielovadininkas, žemaičių kalbos rašybos puoselėtojas Jurgis Pabrėža gimė 1771 m. sausio 15 d. Večių kaime (Kretingos apskr.) Jono ir Rožės Baužinskaitės Pabrėžų šeimoje. Minint jo 250-ąsias gimimo metines, Lietuvos Respublikos Seimas 2021-uosius paskelbė Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos metais. 2021 m. pavasarį Kretingoje buvo surengta mokslinė-praktinė konferencija, po kurios pasirodė straipsnių rinkinys „Žemaičių šventasis: Jurgiui Ambraziejui Pabrėžai - 250“ (Klaipėda, 2021 m.). Beje, 1971 m. įvyko net du J. Pabrėžos 200-ųjų gimimo metinių minėjimai – Kretingoje bei Niujorke. Tuomet Lietuvos Mokslų Akademijos Botanikos institutas išleido straipsnių rinkinį „Jurgis Pabrėža (1771-1849)“ (Vilnius, 1972 m.). Minėti leidiniai svariai papildė išsamią Viktoro Gidžiūno monografiją „Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771-1849)“ (Roma-Vilnius, 1994 m.).

Augalai – nuo mažens

Anot V. Gidžiūno, kurio raštais šiame straipsnyje daugiausiai ir remtasi, 1829 m. balandžio 13 d. laiške prof. Jonui F. Wolfgangui J. Pabrėža rašė: „Dar vaiku būdamas, jau mylėjau

augalus, sodinau juos, prižiūrėjau, globojau juos: o tai jau buvo, kad ir silpnas, bet vis dėlto tam tikras noras pažinti jų savybes“. Laiške, rašytame tėvams prieš išeinant į 1794 m. Tado Kosciuškos sukilimą (tiesa, patikimų duomenų, kad J. Pabrėža būtų akty-

Išklišinėjau
po visas žemaičių kerteles,
išžiūrinėjau,
kokias tik radęs žodeles.
Rinkau,
Lietuviškai krikštijau
ir parapijonui kišau.

Sielą — taip pat ...
Tik nekraginkit galvos,
Ne danguose jos ieškokit!
Ji žydi žolynuos,
kuriuos
net šiandieną
meilingos rankos deda
ant mano dulkių
Kretingoje²⁸.

Vinco Giedros eilėraščio „Jurgis Pabrėža“ („Pergalė“, 1981 m., Nr. 9) ištraukos. Iš V. Gidžiūno monografijos.

J. Pabrėžos sukurtas paveikslas-herbariumas, kabėjęs celėje virš jo lovos. XIX a. I p., atnaujintas apie 1935 m. Fot. Jolanta Kietkutė, 2016. Kretingos muziejus

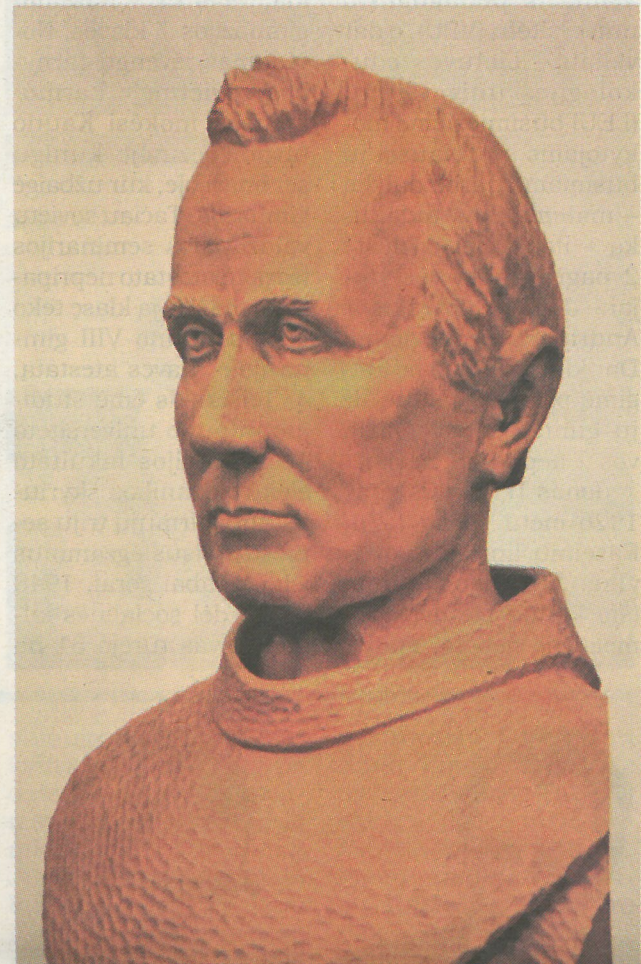
J. Pabrėžos sukurtas paveikslas-herbariumas, kabėjęs celėje virš jo lovos („Žemaičių šventasis“).

viai sukilime dalyvavęs, nėra – K. V.), J. Pabrėža paminėjo savo augalų ir gėlių kolekciją, likusią tėviškėje, ir pavedė ją sesutės Onos globai.

Vilniaus universitete

Baigęs mokyklą Kretingoje, J. Pabrėža įstojo į Vyriausiąją Lietuvos mokyklą Vilniuje (ji 1803

m. buvo pavadinta universitetu), kurioje studijavo 1792-1794 m. Kaip rašė M. Valančius, „nuvažiavęs į Vilniaus Akademiją, mokėsi istoriją, anatomiją, botaniką, chemiją, chirurgiją, fiziką, prigimtųjų istorijų, teologijos ir išguldymo Rašto švento.“ (M. Wołonczewskis, Žemaitių Wiskupiste, II.).

J. A. Pabrėžos biustas. Skulptorius Petras Kalenda (Salantai, Kretingos r.), apie 1939 m. Fot. Jolanta Kietkutė, 2016. Kretingos muziejus

J. A. Pabrėžos biustas. Iš straipsnių rinkinio „Žemaičių šventasis: Jurgiui Ambraziejui Pabrėžai - 250“ (Klaipėda, 2021 m.).

Tad ir botanikos mokslo pagrindus J. Pabrėža įgijo Vyriausioje Lietuvos mokykloje, kur klausėsi prof. F. Spitznagelio paskaitų ir kur tikriausiai susipažino su Stanislovo Bonifacio Jundzilo knyga „Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos provincijos natūraliai augančių augalų aprašymas“, išleista Vilniuje 1791 m., t. y. tikru botanikos vadovėliu.

Deja, po nepavykusio 1794 m. Tado Kosciuškos sukilimo Vilniaus universitetas buvo uždarytas.

Augalų rinkimas

1794 m. J. Pabrėža įstojo į Žemaičių vyskupijos kunigų seminariją Varniuose, o jau 1796 m. Žemaičių vyskupas Steponas Giedraitis

iššventino jį į kunigus.

Manoma, kad jau kunigaudamas Šiluvoje, Raudėnuose, Tveruose, Plungėje bei Kartenoje, J. Pabrėža pradėjo rinkti žoleles ir tyrinėti jų gydomąsias savybes, bandė jas pritaikyti tam tikrų ligų gydymui.

Į Karteną jis persikėlė 1807 m. Čia J. Pabrėža rūpinosi altarijos įkūrimu, nors Šv. Jokūbo altariją įkurti dėl įvairiausių trikdžių jam pavyko tik 1814 m. Joje įsikūręs pradėjo tyrinėti šios apylinkės augmeniją.

1816 m. gruodžio 8 d. J. Pabrėža įstojo į Kretingos pranciškonų vienuolyną tretininku. Gavo vienuolinį Ambraziejaus vardą. Į Kretingą jis atsivežė savo sudarytą herbariumą, kuriame buvo apie 800 augalų.

Nukelta į 16 psl.

Jurgis Ambraziejus Pabrėža – žymusis žemaičių botanikas

Atkelta iš 1 psl.

Gyvendamas Kretingoje, J. A. Pabrėža apkeliavo kone visą Žemaitiją, kurioje rinko vietinius augalus. Labiausiai jį domino jų gydomosios savybės. Ir tik vėliau, prof. J. F. Wolfgango paragintas, jis ėmėsis tikro botaniko darbo: augalus rinko ir aprašinėjo moksliniam jų sistemimui. Tam darbui J. A. Pabrėža buvo sukaupęs didelę botanikos veika-

lų biblioteką, tad daug žinių įgijo skaitydamas ir studijuodamas. Daug informacijos apie vaistažolių gydomąsias savybes jis gaudavo ir iš vietinių žolininkų. J. A. Pabrėža domėjosi ir kultūriniais augalais, kurie buvo auginami ūkininkų, dvarų daržuose, šiltnamiuose.

Botanikos veikalai

Botanikos darbų J.

A. Pabrėža yra parašęs apie 50. Jis rašė žemaičių kretingiškių tarme, kad jo raštais galėtų pasinaudoti ir ūkininkai.

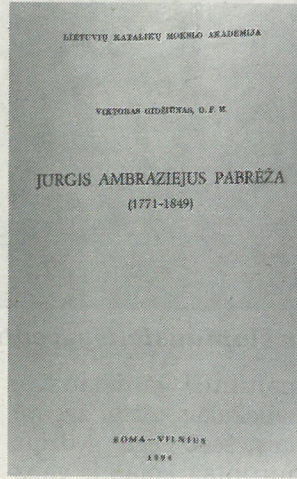
Kretingos muziejaus darbuotojas Julius Kanarskas straipsnyje „Tėvo Ambraziejaus Pabrėžos OFS pėdsakai Kretingos žemėje“ (rinkinyje „Žemaičių šventasis“) aptarė svarbiausius mokslinius botanikos veikalus: „alfabetinį žemaičių-lotynų kalbų morfologinių botanikos terminų žodyną („Sryje Balsenyyny. Biluu Žemayt. Lotinyyny“), 1834 m. sudarytą sisteminę augalų vardyną („Wardaa tayslyynee Augimiu“) ir 1843 m. baigtą rašyti mokslinę veiklą vainikavusį augalų sistematikos veikalą („Tayslós augumynis““).

J. A. Pabrėža savo svarbiausią veikalą „Tayslius auguminis“ rengė spaudai. Nors jau buvo surinkta nemažai lėšų, veikalo tada išspausdinti nepavyko. Ir tik 1900 m. JAV kunigo Antano Miluko pastangomis buvo išspausdinta veikalo „Tayslius Auguminis“ („Tayslós augumynis“) dalis su įvadinio straipsniu.

Straipsnyje „Etnofarmacinio paveldo augalai Klaipėdos universiteto botanikos sode“ (rinkinyje „Žemaičių šventasis“) prof. dr. Asta Klimienė, Liuda Razmuvienė, Algirdas Švanys rašo: „Šį veikalą J. A. Pabrėža rašė maždaug aštuonerius metus (1835-1843), o medžiagą rinko, herbariumus darė, pagalbinius rankraščius (augalų vardai; žemaičių-lotynų kalbos žodžių žodynėlis) rengti pradėjo dar anksčiau. „Taisliaus augyminio“

rašė ir keletą naujų taksonų, „Taisliuje“ pateikta 20 naujų rūšių ir 90 varietetų. Jis apibūdino ne tik Kretingos, Kartenos apylinkių, bet ir Palangos, Darbėnų, Laukžemės, Šventosios, Lenkimų, Rucavos, Papės, Kuršo pasienio, Skuodo, Mosėdžio, Šatės, Aleksandrijos, Salantų, Šateikių, Platelių, Tirkšlių, Žagarės, Žarėnų, Šakynos, Upytės, Plungės, Gargždų, Endriejavo, Velviržėnų, Švėkšnos, Naumiesčio, Dragauskynės, Tilžės, Šilgalių, Žvingių, Pagramančio, Kaitinėnų, Panemunės apylinkių, Prūsų pasienio, Minijos, Jūros, Akmenos upių pakrančių augalus. J. A. Pabrėža stengėsi išlaikyti iš žmonių nugirstus vardus, puikiai suprasdamas,

J. A. Pabrėža tyrinėjo visos Žemaitijos augmeniją. Iš A. Klimienės, L. Razmuvienės ir A. Švanio straipsnio „Etnofarmacinio paveldo augalai Klaipėdos universiteto botanikos sode“ („Žemaičių šventasis“).

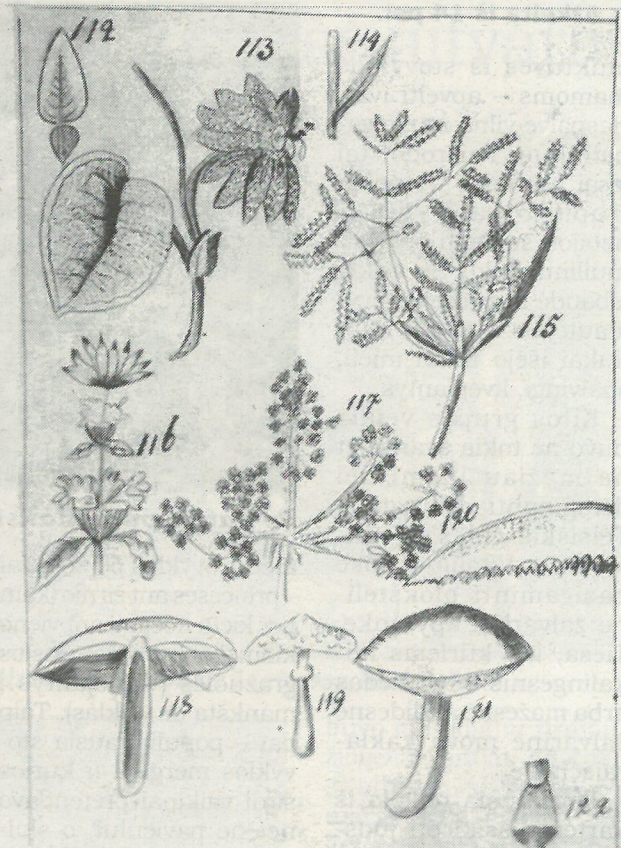

V. Gidžiūno monografija – išsamiausiai J. A. Pabrėžos gyvenimą ir jo veiklą nušviečianti knyga.

apimtis didžiulė – rankraštį sudaro 1042 puslapiai. [...] Aprašė 250 genčių ir apie 400 rūšių. Daugeliui jų suteikė pavadinimus, iki mūsų dienų tebevartojami maždaug 300 augalų pavadinimų, kurie išliko nepakitę, minimaliai pakitę...“.

Beje, ne vienas mokslininkas pažymi, kad žemaitiškų terminų sukūrimas ir yra didžiausias J. A. Pabrėžos nuopelnas Lietuvos botanikos mokslui. O terminus jis kūrė klausinėdamas žolininkų, versdamas iš lotynų ar lenkų kalbų, pats sugalvojo naujadarų.

2008 m. J. A. Pabrėžos rankraštis „Tayslius Auguminis“ (dabar saugomas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje) buvo įtrauktas į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinį registrą kaip nacionalinės reikšmės dokumentinio paveldo objektas. Šio veikalo perrašas ir faksimilė (kompaktinėse plokštelėse) prof. Giedriaus Subačiaus sumanymu buvo publikuoti 2009-

Veikalo „Taislius auguminis“ iliustracija (herbariumo fragmentas).

2015 metais (3 tomai).

Nors rašė žemaitiškai, J. A. Pabrėža laikomas lietuvių botanikos tėvu...

Žmonių gydytojas

Straipsnyje „Pranciškono J. A. Pabrėžos sielos ir kūno gydymo bruožai“ (rinkinyje „Žemaičių šventasis“) Klaipėdos universiteto doc. dr. Rita Jankauskienė rašo, kad vienas iš J. A. Pabrėžos pasiryžimų, padarytų Plungėje 1809 m., buvo „pirmiausia rūpintis jų sielos išganymu, bet kartu jiems padėti ir kūno reikaluose“.

J. A. Pabrėža persirašydavo daug farmakognozijos ir medicinos knygų, siekdamas išsiaiškinti augalų vaistines savybes ir galimybę juos taikyti gydant ligas.

Jis vaistažoles auginio ir vienuolyno kiemelio darželyje. Iš Vilniaus Botanikos sodo vedėjo B. S. Gorskio, kuris Medicinos-chirurgijos akademijoje dėstė botaniką, farmaciją ir farma-

kologiją, J. A. Pabrėža gaudavo augalų sėklų ir vertingų farmacinių patarimų.

Savo medicininės-botaninės žinias ir patirtį pritaikydamas praktikoje, J. A. Pabrėža gamino vaistus, mokė žmones iš herbariumo ar gyvai pažinti vaistažoles, vartoti jas gydymuisi.

Rašoma, kad J. Pabrėža gydė žmones visą savo kunigavimo laiką, bet, mokydamasis ir vis daugiau patirties įgydamas, jis itin plačiai pagarsėjo jau būdamas pranciškonu ir gyvendamas Kretingoje. Pas jį čia plaukė žmonės iš visos Žemaitijos. Jis priiminėjo ligonius ir juos gydė pačiame vienuolyne: ligonius vyrus - kamaroje šalia savo celės, o moteris, kurios neturėjo teisės lankytis vienuolyno gyvenamoje zonoje, priimdavo pirmame aukšte.

Pasak V. Gidžiūno, žemaičiai jį iki šiolei gerbia ir atsimena kaip švento gyvenimo žmogų, žmonių ganytoją ir gydytoją.

Plungė

PUBLIKACIJĄ REMIA

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

RENGĖJAS – DRAUGIJA „SAULUTĖ“

LEIDŽIAMAS NUO 1994 M. SPALIO 4 D.

ISSN 1822-6817

Draugijos „Saulutė“
2021 m. projektas
„Vytautas Mačernis
šiandienos
kultūros lauke“.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

PROJEKTUI SKIRTAS 5000 EUR FINANSAVIMAS

Redaktorė –
Kristina Paulauskaitė
Kalbos redaktorė –
Genutė Matevičiūtė
Korespondentai:

V. Liutikaitė, R. Žukienė, K. Vaitkus,
A. Kuprelytė, D. Šimkutė

Rinko – Z. Jonušaitė.

Leidėjas:

Ž. Piličiausko IV (Nr. 682008),
Slyvų g. 8, Kaušėnai, Plungės r.
Tel. 8 682 56 996.

Spaudė Ignatų spaustuve
ul. Przemysłowa 26, 16-001 Kleosin
Straipsnių ir laiškų autorių nuomonės
gali nesutapti su redakcijos nuomone.
Maketavo Žydrūnas Piličiauskas
Tel. 8 682 56 996.
E. p. zp55598@gmail.com).
Tiražas – 1000 egz.

Laisvės al. 19,
LT-90157 Plungė
Tel. 8 614 65 329.
E. p. zemsaulute@gmail.com